

Trénink jazykových schopností podle D. B. Elkonina

Ing. Martina Ježková

S PhDr. Miroslavou Novákovou Schöffelovou, PhD., jsme se sešly na půdě jejího působiště – Katedry učitelství a humanitních věd na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze. Málokdo z budoucích učitelů chemie, které vyučuje v rámci jejich studia psychologii mládeže, sociální psychologii či volitelnou speciální pedagogiku, asi tuší, že je spoluautorkou jediné dostupné české metodiky, která trénuje fonemické uvědomování. Jedná se o metodiku tréninku speciálních jazykových schopností, které jsou nezbytné a klíčové pro správný nácvik čtení a psaní. Tato metodika může pomoci systematicky stimulovat výše zmíněné schopnosti předškolních dětí tolik důležité pro jejich „školní úspěšnost“, ale pomáhá i starším dětem s dyslexií či narušeným vývojem řeči.

Co je vlastně fonemické uvědomování a proč je tak důležité?

Pojem fonemické uvědomování (FU) je schopnost uvědomovat si zvukové segmenty řeči a realizovat vědomé manipulace s nimi. Zjednodušeně lze říci, že se jedná o pochopení, že **slova kromě významu mají zvukovou formu a jsou tvořena z jednotlivých menších celků** (v případě fonemického uvědomování **fonémů**, zjednodušeně **hlásek**).

Konkrétně to znamená, že je dítě schopno **identifikovat hlásky ve slově, dokáže určit první a poslední hlásku, později všechny hlásky ve slově ve správném pořadí**, dokáže s hláskami různým způsobem manipulovat (třeba říci slovo bez první hlásky...). **FU se v předškolním věku velmi intenzivně vyvíjí** a má své zákonitosti a je v současné době podle nejnovějších vědeckých poznatků považováno za onu důležitou „dovednost předcházející čtení a psaní“. Pomáhá zodpovídat otázku, proč se některé děti učí číst a psát obtížněji a pomaleji.

Dá se FU trénovat, respektive můžete popsat jakým způsobem?

V současné době u nás existují různé stimulační či intervenční programy pro předškoláky, které si kladou za cíl připravit děti na školní docházku (např. Metoda dobrého

startu, Maxík, Percepční a motorické oslabení ve školní praxi aj.). V žádném z nich však nenajdeme systematickou práci s fonemickým uvědomováním.

V mateřských školách **učitelky většinou s těmito dovednostmi intuitivně pracují**, ale nejedná se o systematickou práci respektující vývojové zákonitosti. Je to pravděpodobně proto, že jim **chybí konkrétní „návod“**. Jedinou dostupnou metodikou, která systematicky FU trénuje, je **Trénink jazykových dovedností podle D. B. Elkonina**.

Na rozdíl od mnoha běžných materiálů určených předškolákům, lehce dostupných na internetu, je tato metodika postavena na seriózním vědeckém základě a vychází z aktuálních poznatků týkajících se dyslexie. Například Světová zdravotnická organizace i Mezinárodní asociace dyslexie jednoznačně definují **dyslexii jako fonologický deficit**, tzn. deficit v oblasti jazykových schopností, což opakovaně prokazují mnohé zahraniční výzkumné studie.

Autorem metodiky, jak název naznačuje, je tedy D. B. Elkonin?

Ano. Tvůrcem této originální metody je **ruský profesor vývojové psychologie D. B. Elkonin**, který se tématem rozvoje

pregramotnostních dovedností a fonemickým uvědomováním zabýval už koncem padesátých let 20. století. Vytvořil slabikář pro žáky prvních tříd, který obsahuje i část zaměřenou na psaní. Z ruského originálu byla metodika adaptována (nikoli pouze přeložena) nejprve do slovenského jazyka žačkou pana profesora profesorkou Marinou Mikulajovou v roce 2001. Nové, přepracované slovenské vydání vyšlo v roce 2014 s doporučující doložkou Ministerstva školství, vědy, výzkumu a sportu SR.

České verze spatřily světlo světa paralelně se slovenskými nejprve v roce 2004 a nyní nově v lednu 2016. **České vydání metodiky je primárně, oproti ruskému originálu, určeno pro předškolní věk.** Je výsledkem dlouhodobé výzkumné a praktické práce v této oblasti, které jsme se věnovaly s profesorkou Mikulajovou a dalšími kolegyněmi na Slovensku i v České republice.

Na rozdíl od tradičních přístupů ke čtení v České republice tato metoda učí děti chápat podstatu čtení slov na základě poznávání jejich hláskové struktury v mluvené řeči, tedy nejdříve zcela bez poznání písmen. Až poté, co dítě v mysli „slyší“ jednotlivé hlásky ve slově, se zavádějí písmena. Písmena zastupují hlásky, ne naopak.

Pro koho je metodika určena?

Metodika je určena především pro děti z běžné populace v mateřských školách v roce před nástupem do školy. **Vyžaduje od dítěte jistou kognitivní (poznávací) zralost, proto ji doporučujeme od věku pěti let.** Zvláště efektivní je pro práci s dětmi s odkladem školní docházky, které tvoří nezanedbatelné procento budoucích prvňáčků. Podle oficiálních zdrojů České školní inspekce se jedná dlouhodobě zhruba o 20% dětí.

Budeme-li hovořit o starších dětech, o dětech se specifickými poruchami čtení a psaní, novější mezi-jazykové studie ukazují, že jedním z velmi spolehlivých prediktorů dyslexie z oblasti jazykového vývoje je úroveň fonemického uvědomování (Landerl et al., 2013).

Z ohlasů z praxe bych ráda uvedla, že máme již mnoho zkušeností s velmi dobrými výsledky nejen u dětí intaktních, ale i u dětí se speciálními potřebami, například u dětí s narušeným vývojem řeči, u dětí s kochleárním implantátem, kde si paní učitelky metodiku přirozeně upravily pro

potřebu neslyšících. Přizpůsobená forma se používá také u dětí s mentální retardací či Downovým syndromem. Metodika může napomoci i dětem cizinců, kde kromě fonemického uvědomování rozvíjí také třeba slovní zásobu.

Trénink jazykových schopností podle D. B. Elkonina je tedy především vhodný pro následující skupiny dětí:

- děti s rodinným rizikem dyslexie,
- děti s jazykovými deficity, včetně dětí s vývojovou dysfázií,
- děti s jinými typy vývojových odchylek (např. vývojovou dyspraxií, ADD/ADHD, oba typy poruch mohou být v komorbiditě se specifickými poruchami učení).

Jak metodika vypadá?

Realizace celé metodiky se uskutečňuje formou hry „V krajině slov a hlásek“. Obsahem je učení o jazyce. Aby bylo učení názorné a zábavné, v metodice (**Krajině slov**) vystupují postavy reprezentující klíčové pojmy a vlastnosti jazykového materiálu, které dítěti pomáhají zformovat si nové, abstraktní jazykové pojmy: **Mistr Slabika, Mistr Délka, Hlásulky, Hláskojedi, kamarádi Tap a Ťap** a další.

Metodika je rozdělena na **dvě etapy – předgrafémovou, jejímž hlavním cílem je trénink fonemického uvědomování, a grafémovou, která ho prohlubuje ve spojení se znalostí písmen.**

Předgrafémová etapa začíná učením o slabikové struktuře slova. Slabika je přirozená artikulační jednotka řeči (dětem říkáme, že slabiky vyslovujeme na jedno otevření úst). Pro děti je dělení slov na slabiky poměrně jednoduché, protože vývojově souvisí s citem pro rytmus, který procvičují v básničkách a říkankách. Ke slabikám se na závěr vracíme při čtení slov, které vyžaduje už plynulé slabikování.

Komplikovanější je přechod od slabik k hláskám (fonémům). Hláska ve slově je pro dítě abstraktní věc. Proto se v metodice věnuje velká pozornost rozpoznávání hlásek ve slovech, na což je použit promyšlený metodický postup. Následuje učivo o samohláskách, souhláskách a dvojháskách. Tím se prohlubují znalosti dětí o hláskové struktuře slov a připravuje se půda pro budoucí čtení slov.

V poslední části předgrafémové etapy je zařazeno téma, ve kterém se děti učí sluchem rozlišovat tvrdé a měkké souhlásky ve slozech (sít–sít). Tato poslední část je přemostěním ke druhé, grafémové etapě metodiky, kde se toto učivo už probírá systematictěji. Logika **grafémové části** spočívá v tom, že **by děti měly hlásky ve slozech postupně nahrazovat písmeny**. Dokud neznají všechna písmena, „zapisují“ slova jako kombinaci grafických značek a písmen.

TTřénink fonemického uvědomování má 4 etapy rozpracované do **32 lekcí**.

1. Představa o slově, slabičná analýza slov
2. Hlásková analýza slov (12 lekcí)
3. Samohlásky a souhlásky, krátké a dlouhé samohlásky (10 lekcí)
4. Měkké a tvrdé souhlásky (6 lekcí)

Při frekvenci 1x týdně se jedná o práci na celý školní rok. Případně lze pracovat s dětmi 2x týdně půl roku.

Cílem metodiky pro předškoláky není učit je číst a psát jako ve škole, ale naučit je chápat, jak z písmen vznikají slova. Poznávání jednotlivých skupin písmen probíhá pomocí názorného modelování – například o psaní YÝ rozhoduje Rytíř Ypsilon, psaní IÍ má na starosti Víla Ivana. Cílem grafémové etapy metodiky je, aby si děti prohloubily FU i ve spojení se znalostí písmen.

Zaznamenala jste s touto metodikou nějaké konkrétní úspěchy?

Již bylo řečeno, že deficit v oblasti jazykových schopností nacházíme u dětí s rizikem dyslexie a u dětí s narušeným vývojem řeči. U obou skupin je tudíž trénink jazykových schopností velmi prospěšný pro zmírnění budoucích obtíží ve čtení a psaní. Podle zjištění z oblasti logopedie (Tokárová, 2012) děti s narušeným vývojem řeči po absolvování tohoto tréninku vývoje dosáhly úrovně zdravých vrstevníků nejen v trénovaném fonemickém uvědomování, ale také například v porozumění řeči nebo morfo-syntaktickém uvědomování a na konci 1. třídy také v úrovni čtení.

Důležitým bodem učení podle D. B. Elkonina je i rozvíjení osobnosti dítěte, jeho pozornosti, sebekontroly, kritického myšlení. V metodice jsou proto zařazeny i úkoly s nedostatečnými údaji či „chytáky“. Metoda rozvíjí i schopnost spolupráce – děti nacházejí společná řešení, vzájemně si pomáhají.

Kde je možné se metodu „naučit“ a kdo s ní může pracovat?

Metodiku je možné si spolu s pracovními sešity zvanými Hláskář zakoupit a pracovat s nimi bez odborného zaškolení vzhledem k bohaté teoretické propracovanosti, velmi podrobným popisům práce. Avšak s přihlédnutím ke specifickým metodickým otázkám, které se vyskytují zejména při práci s rizikovými skupinami dětí, raději **doporučuji zaškolení uživatelů metodiky na odborném akreditovaném kurzu**, který organizuje Katedra psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. S dětmi individuálně či ve skupinách pracují s využitím výše uvedené metodiky psychologové, speciální pedagogové i učitelé.

Paní doktorce velmi děkuji za zajímavý rozhovor o trochu jiném způsobu, jak naučit děti číst a psát.

Autorka externě spolupracuje s redakcí

M. Nikulajová • M. Nováková Schöffelová • O. Tokárová • A. Dostálová

**TŘÉNINK JAZYKOVÝCH SCHOPNOSTÍ PODLE D. B. ELKONINA
PŘEDGRAFÉMOVÁ A GRAFÉMOVÁ ETAPA**

Druhé, přepracované a doplněné vydání, 2015

Proč vznikla tato metodika?
V současnosti je mnoho vědeckých důkazů, a potvrzují to i zkušenosti z praxe, o tom, že rozvoj jazykových schopností v předškolním věku pomáhá dětem „nastartovat“ čtení a psaní ve škole a významně snižuje riziko dyslexie a dysortografie.

Pro jaké děti je metodika určená?

- pro děti z běžné populace jako stimulační program
- pro děti s odkladem školní docházky
- pro děti vyžadující logopedickou péči jako intervenční program
- pro děti s potížemi v osvojování čtení a psaní ve škole
- pro děti z málo podnětného, případně jinojazyčného prostředí na jazykovou stimulaci.

Metodika je určena pro mateřské školy a pro speciálně-pedagogickou a logopedickou praxi.

Kurzy k metodice
Akreditované kurzy MŠMT ČR organizuje Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Kurz obsahuje teoretickou a praktickou část (videotréning). Lektorkami jsou autorky metodiky.
Kurzy jsou v rozsahu:
8 hodin - pro účastníky, kteří už mají zkušenosti s předgrafémovou etapou programu
14 hodin - pro nové účastníky, kteří začínou pracovat podle nového vydání (2015)
Kurzy k novému vydání metodiky organizujeme od podzimu 2015.

Bližší informace k metodice a kurzům:
schoffelova@gmail.com

